

Perjantaina lokakuun 11. pnä

SANAKIRJASÄÄTIÖN

vattavista kokoelmista

**muodostunut tärkeä
julkinen arkisto.**

23 suursanastosta jo kymmenkunta valmiina.

*Suom. Kirjallisuuden Seuran taloon ker-
tyneistä tieteellisistä arkistoista*

**mahdollisuus luoda suuri
kulttuurin tutkimuslaitos**

TH LAURI HAKULINEN.

Uuden Suomen uutinen vuoden 1935 lokakuusta.

*Sanakirjasäätiössä tammikuussa 1956. R. E. Nirvi, Lauri Hakulinen ja
Veikko Ruoppila Suomen kartan ääressä. (Valokuvaajana E. Ala-Könni.)*

LAURI HAKULINEN SANAKIRJASÄÄTIÖN JOHTAJANA

TUOMO TUOMI

lin huhtikuussa 1958 valmistautumassa suomen kielen laudaturtenttiin. Klassiseen tapaan luin myöhään yöhön. Aamulla väsytti. Kevätaurinkoisena aamuna täsmälleen kello kahdeksan soi puhelin. Tiesin, että asuintoverini, myöhempi akateemiaprofessori Kari Kivirikko oli jo siihen aikaan lähtenyt klinikalle tai laboratorioon. Ei auttanut kuin kömpiä jalkeille ja puhelimeen. »Täällä puhuu professori Hakulinen, hyvää huomenta! Onko teillä mahdollisuus tulla huomenna kello yhdeksän minun luokseni tänne Castrenianumiin?» Pienen hetken epäröin, mutta vastasin sitten oikeakielisesti kysymyksen toistaen: »on» ja lisäsin sitten jonkinlaiseksi pehmennykseksi »totta kai!» »Näkemiin» ja puhelin rapsahti kiinni.

Epäröintini johtui siitä, että meille oli tullut tavaksi Leppäsuonkadun Domuksessa soitella toinen toisillemme milloin kenenkin nimissä. Yhdysvaltain presidentin puheet oli helppo erottaa vääriksi, mutta vaikeampi oli jättää huomiotta Hietaniemen poliisipiirin päivystävää konstaapelia, joka kehotti tulemaan asemalle kuultavaksi milloin missäkin asiassa. Kun seuraavana aamuna lähdin Castrenianumiin, vilkuilin ympärilleni ja silmäsin silloin tällöin matkallakin taakseni nähdäkseni mahdolliset naurajat.

Castrenianumin käytävä oli haudan hiljainen. Hauras neiti Kaunisto kyyhötti pulpettinsa ääressä ja toivotti tapansa mukaisesti »hyvää huammenta». Istuin odottamaan. Kun käytävän sähkökellon viisari siirtyi osoittamaan tasan yhdeksää, Hakulisen ovi avautui. Jaha, käykää sisään! Käden viittauksesta siirryin sohvalle istumaan. Ja sitten suoraan asiaan: Millaisia suunnitelmia teillä on tulevaisuutta varten? Kerroin hakeneeni auskultoimaan ja että tarkoitus olisi sitten saada jostakin maaseudulta äidinkielen opettajan paikka mutta ettei se varmasti helppoa tulisi olemaan, koska samasta koulusta eikä aivan pieneltä paikkakunnaltakaan löytyisi kahdelle saman alan aloittelevalle opettajalle paikkaa. Hakulinen totesi tähän, että »meillä Sanakirjasäätiössä» työskentelevät olivat suorittaneet auskultoinnin työn ohessa, tosin lyhyempää työpäivää tehden. »Eikö teitä kiinnostaisi tällainen työ?» Elämisenkeinon tarjoutuminen tietysti kiinnosti, sanakirjatyöstä en osannut ajatella vielä mitään; aikaisempi työkokemukseni rajoittui matematiikan lehtorin ja vielä varhempi sahatyömiehen tehtäviin. Asia ei kuitenkaan ollut vielä tällä selvä. Hakulinen ilmoitti — ei siis kertonut — vaan toteavasti ilmoitti, että häneltä on tiedusteltu äidinkielen opettajaa Helsingin ranskalais-suomalaiseen yhteiskouluun, ja sitten hänen ilmeensä kävi jylhän vakavaksi: »Sellainen koulu tarvitsee erityisen kyvykkään äidinkielen opetta-

jan.» Toteamusta seurasi kysymys: »Luuletteko, että vaimonne olisi kiinnostunut tästä paikasta?» Hakulinen keskeytti myönteistä vastausta seuranneen epäilykseni, miten vasta valmistunut maisteri voisi sellaisen paikan saada, sanomalla vain, että kehottakaa vaimoanne lähettämään hakemus ja ansioluettelo koulun johtokunnalle, minä ilmoitan johtokunnan puheenjohtajalle, tohtori Puramolle, että he saavat erinomaisen äidinkielenopettajan.

Helsingin yliopiston suomen kielen professori ja Sanakirjasäätiön johtaja teki selostamassani tapahtumassa työtään. Sosiaalisesti karussa ja kaiken kaikkiaan vähän aikaa vieneessä kohtauksessa hän pani kahden nuoren ihmisen, molemmat hänen oppilaitaan, elämäntyön suuntaviivat paikoilleen; vaimoni työskenteli yli kolme vuosikymmentä Lycée franco-finlandais'ssa, ja minä sain elinkautisen velvoituksella tehdä kansankielen sanakirjaa.

Lauri Hakulinen ehti tehdä elämässään paljon ja monenlaista merkittävää. Epäilyksettä voi kuitenkin sanoa, että Sanakirjasäätiö ja sen sisältö, Kansankielen sanakirja, oli hänen elämänsä tärkein ja varmasti rakkain työkohde. Hän uhrasi Kansankielen sanakirjalle työelämänsä vuosista viisikymmentäviisi eli vuodet 1921–1976. Siis käytännössä koko työelämänsä ajan. *Pro forma*, muodollisesti, hän oli Säätiön johtajana vain 17 vuotta eli 1945–1962, mutta *de facto* hän johti Säätiön käytännön työtä jo koko 1930-luvun ja 1940-luvun alun, ja monissa teoreettisissa kysymyksissä hänen sanansa painoi jo 1920-luvulla.

Kustaa Vilkunan aikalaistodistuksen mukaan (Suomi 121:2, s. 7-) monet suomen kielen ja kansallisten tieteiden tutkijat odottivat, että 2.12.1924 perustetun Sanakirjasäätiön johtajaksi olisi nimitetty jo monin tavoin ansioitunut ja lahjakkaaksi osoittautunut nuori maisteri Lauri Hakulinen. Hänen ansionaan olivat mm. 1921–1923 kenttätöinä kerätty Sakkolan murreosanasto — työtä tehtiin tuolloin Suomalaisen Sanakirjaosakeyhtiön nimissä — sekä keväällä 1924 ilmestynyt nelikymmensivuinen *Opas suomen kielen murteiden sanavarain kerääjille* (Suomi V:8). Huomiota oli herättänyt myös puolentoista vuoden yliopisto-opiskelujen jälkeen esitetty ns. lujaa ja höllää liittymää (*vahto – vaahto*) koskenut pro gradu -työ. Vahvoja näyttöjä kaikki juuri niistä kyvyistä, joita Sanakirjasäätiön johtajalta, suunnitellun murreosanakirjan päätoimittajalta olisi ollut syytä vaatia.

Erityisesti keruuooppaan ansiot varmaan tajuttiin, vaikka epäilen, että sen syvin anti jäi useimmilta aikalaisilta pohjiaan myöten ymmärtämättä. Teoksen syntyajalle ominaisen sanoituksen läpi näkyy hyvin, että Hakulinen oli tajunnut sanaston syvimmän olemuksen: sanasto on erityisesti semantiikan osalta avoin järjestelmä, joka ilmaisutarpeen, tyyli- ja jopa puhujan mielialan mukaan koko ajan täydentyy. Tähän viittaavat ajatukset näkyvät välähdyksinä konkreettisissa ohjeiden muotoiluissa. Merkityksen määrittelyä käsitellessään (mts. 28) hän sanoo: »Tarkka määrittely on usein vaikea muuten paitsi esimerkkien avulla. *Esimerkit ovat* sanan merkitystä ja käytäntöä valaisemassa *tärkeät*.» Kursiivilla ilmaistu on käytännön muistutus kerääjälle, mutta jos korvaamme termin *esimerkki* sanalla *esiintymäyhteys*, mitä esimerkki itse asiassa tarkoittaa, ja jätämme käytännön ohjeen syrjään, olemme varsin modernin käsityksen äärellä: Esiintymäyhteydet ovat sanan merkitystä ja käytäntöä. Näin sinkoilee Hakulisen aatos pitkin matkaa käytännön ohjeiden sisällä tai lomassa. Samalla sivulla hän jatkaa merkityksen määrittelylle tärkeiden asiain noteeraamisesta: »Niin voi esim. puhujan *m i e l i a l a*, jonka vallitessa sanaa, sana- tai lausemuotoa käytetään — ja jonka tietäminen voi olla sekä merkitysten kehityksen tuntemiseen että kirjakieleen nähden tärkeä — merkitä lyhenteellä.»

Samalla tavoin käytännön ohjeiden yhteydessä tulee esitetyksi sanakirjan tavoite, merkitys ja peruste, miksi tämä suurtyö on tehtävä. Äännekirjoitusta koskevat ohjeet (mts. 16) alkavat seuraavaan tapaan.

Jotta vastainen kansankielen sanakirja tulisi suunnitelmansa mukainen, tiedemiehen, äidinkielen opettajan ja jokaisen perusteellisia suomen kielen opintoja harjoittavan y. m. kaikin puolin luotettava lähdekirja, niin että se esim. useihin kirja- ja yleiskielen horjuviin kohtiin, joiden tietoista vakaannuttamista vielä haittaa tietojen puute eri ääntämistapojen yleisyydestä, voisi antaa tarpeellista, luotettavaa johtoa, niin sen tulee äänneopillisessakin suhteessa olla »mahdollisimman täydellinen kuva suomalaisesta kansankielestä».

Kiistattomasta pätevydestään huolimatta Hakulisesta ei tullut sanakirjasäätiön ensimmäistä johtajaa; alamme silloin omnipotentti E. N. Setälä ajoi tehtävään oppilaansa ja assistenttinsa Toivo Kaukorannan. Kustaa Vilkun aikalaistodistuksen mukaan Kaukoranta oli mies parhaassa iässä, mutta hänen humanistin ansionsa olivat tuolloin jo vuosikymmenen takana (Suomi 121:2, s. 8-). Epäilyksittä myös Kaukoranta oli hyvin lahjakas, ja Hakulisen tapaan häntäkin yhdisti suomen kieleen intohimoinen rakkaus ja usko Suomen kansan henkiseen voimaan. Suoraan ei edes Setälä pystynyt Kaukorantaa johtajaksi ajamaan, niin vahvat olivat näytöt Hakulisen pätevydestä. Asiantilaa korjaamaan tilattiin Kaukorannalta tuntuvaa taloudellista korvausta vastaan pätevoitymistöitä, mm. opas sanastomaantieteellisiä tutkimuksia varten, ja näin johtajan viran täyttö lykkääntyi. Hakulinen hoiti koko tämän ajan johtajan tehtäviä.

Kaukoranta nimitettiin johtajaksi tammikuussa 1927. Näin jälkikäteen ajatellen oli täysin odotuksenmukaista, että ratkaisu väistämättä johti katastrofiin. Lahjoistaan, lukeisuudestaan ja organisaatiokyvystään huolimatta Kaukoranta oli johtajaksi tullessaan tietyllä tavalla loppuunajettu mies. Parin edeltävän vuosikymmenen aikana itsenäisyyteen pyrkivässä Suomessa ja sitten itsenäistyneessä tasavallassa ei ollut juuri mitään politiikan, kulttuuripolitiikan eikä kansallisten tieteiden merkittävää hanketta, jossa Toivo Kaukoranta ei olisi ollut keskeisenä toimijana, usein juuri organisaattorina ja toteuttajana. Valitettavan monet näistä olivat niin Kaukorannan persoonaan liittyneitä, etteivät ne karsineet hänestä uuden tehtävän myötä, vaan jäivät pysyvästi hajoittamaan hänen keskittymistään uuteen ja todella mittavaan tehtävään. Traaginen on esimerkiksi se Vilkun (mts. 23) siteeraama Kaukorannan kirje, jossa tämä kuvaa erään tällaisen sivutehtävän uuvuttavuutta.

Yhden merkittävän työn Kaukoranta Sanakirjasäätiössä ehti tehdä. Hän perusti Sanastaja-lehden ja vapaaehtoisen kirjeenvaihtajakunnan, joka lähetti kirjeitse tietoja kotiseutunsa murteesta, vastasi tehtyihin sanatiedusteluihin. Kuvaavaa vain oli se, että tuloksekkaan alun jälkeen Sanastajakin kampeutui Kaukorannan käsissä alkuperäisestä urastaan ja paisui dekoratiivisiksi juhlanumeroiksi. Hakulinen, joka alkuun oli vierastanut koko keruutapaa, havaitsi pian ja myös tunnusti menetelmän edut ja ohjasi sitten myöhemmin Sanastajan takaisin työtelialle uralle. Sanakirjasäätiön muikin toiminta luisui Kaukorannan johdossa huonoon suuntaan: kulut kasvoivat ja tulokset vähenivät. Säätiön hallitukselta alettiin vaatia toimia tilanteen korjaamiseksi, mutta kun hallitus vain vitkasteli, Hakulinen kirjoitti laajan muistion (23 liuskaa) johtajan ja hallituksen toiminnasta ja jätti sen valtuuskunnan puheenjohtajalle, kansleri Suolahdelle. Tästä alkoi julkisuuttakin saa-

nut prosessi, jonka päätteeksi johtaja Kaukoranta sekä hallituksen puheenjohtaja professori Setälä erosivat, ja itse asiassa hallitus uusiutui kokonaan. Uudeksi johtajaksi nimitettiin vastikään Helsingin suomen kielen professoriksi nimitetty Martti Rapola. Lauri Hakulinen ja Kustaa Vilkun nimitettiin apulaisjohtajiksi, ja he, ennen muuta Lauri Hakulinen, alkoivat johtaa säätiön käytännön työtä. Alkoi Säätiön historian tuloksekkain jakso.

Nopeassa tahdissa värvättiin kentälle neljän vuoden työrupeamin toimivat kerääjät, joista jokaisella oli jo yliopistosta saatu lingvistin koulutus mutta jotka Hakulinen vielä erikseen valmensi tehtävään. Eikä valmennus suinkaan loppunut Helsingissä annettuun esikoulutukseen, vaan Hakulinen seurasi tarkasti työn edistymistä, kävi tarvittaessa tarkastusmatkoilla kerääjän luona perehtymässä paikallisiin ongelmiin tai auttoi ja neuvoi kerääjää kirjeitse. Hakulisen aloitteesta ruvettiin aina uuden vuoden tietämissä pitämään viikon mittaisia kerääjien kokouksia Helsingissä. Päivien ohjelma rakentui kerääjien pitämistä esitelmistä, joiden pohjalta käytiin perusteellinen teoreettinen keskustelu. Valtaosaltaan esitelmät kumpusivat siitä problematiikasta, jonka kerääjät olivat työssään kohdanneet. Enimmät esitelmistä tulivat julki 1930-luvun Virittäjissä ja useat niistä johtivat myöhemmin laajempaan julkaisuun, jotkut jopa väitöskirjaan. Suomen murteiden sanakirjan johdanto-osassa on luettelo näistä esitelmistä. Nämä vuodenalun kollokviot olivat itse asiassa tieteellistä koulutusta parhaimmillaan. Voi kuvitella, että juuri näistä seminaareista ja Hakulisen kanssa käydyistä keskusteluista on versonut R. E. Nirvin hieno, affektiteorian edelleen kehittelylle perustuva semanttinen tutkimus. Kun viikkoon mahtui myös hupaisa illanvietto ja kun pääkaupungin koko kulttuuritarjonta oli iltaisin käytettävissä, sai kerääjä ja kerääjän puolisosokin kaipaamaansa virkistystä: oli taas helpompi lähteä esimerkiksi Lemille, Nilsiään, Nurmoon tai Kiihtelysvaaraan.

Kun Sanastajan kirjeenvaihtajaverkko antoi samaan aikaan vuodesta toiseen mahtavia saaliita, näytti Kansankielen sanakirjan aineksien keruuohjelma toteutuvan täysin suunnitelmien mukaisesti. Kaiken keskeytti kuitenkin sota. Sota vei miesvaltaisen kerääjäkunnan sodan töihin, ja kolme heistä jäi rauhan tultua palaamatta keruumailleen. Monet kokoelmat olivat kesken (mm. Nurmo, Rovaniemi), ja eräät alueet, joiden keruuta ei vielä ollut edes aloitettu, oli menetetty. Näistä itä- ja länsimurteiden syntyhistorian kannalta tärkein länsikannakselainen Koivisto oli jäänyt rajan taa, ja koettelemuksista selvinneet koivistolaiset olivat hajallaan ties missä. Valtakunnan elämän elpymistä rahoitettiin inflaatiolla. Inflaatio eteni vuodessa useita kymmeniä prosentteja, mikä söi Sanakirjasäätiöllekin myönnetyn vuotuisen määrärahan miltei olemattomiin. Tässä vaiheessa Lauri Hakulisesta tuli muodollisestikin Sanakirjasäätiön johtaja.

Tilanne oli arvioitava uudelleen. Päätelmäksi tuli, että kesken jääneet koulutettujen kerääjien pitäjänkokoelmat pyritään täydentämään, muuten keruuta jatketaan enää vain Sanastajan ja pahoin harventuneen kirjeenvaihtajaverkoston avulla. Edellisellä vuosikymmenellä kertynyt runsas aines muokataan arkistokuntoon ja Kansankielen sanakirja rakennetaan niistä aineksista, jotka koossa ovat. Aineksessa olevat puutteet toki tiedettiin. Tällainenkin päätös vaati lujaa elämänuskoa. Sitä oli muuallakin kuin Sanakirjasäätiön johdossa — ensin Rymättylän kunta tarjoutui noissa taloudellisesti ja henkisesti ahdistavissa oloissa rahoittamaan pitäjänsä tärkeimmän elinkeinon, rannikkokalastuksen sanastustyön, ja heti tämän jälkeen Kymin kunta tarjoutui keräyttämään alueeltaan täydellisyyttä tavoittelevan pitäjänsanaston.

Seuraavat puolitoista vuosikymmentä Säätiö keskittyi vajaiden pitäjänkokoelmien

täydennykseen ja sanakirjan koeartikkeleiden laadintaan. Keruu vei leijonanosan rahoista, artikkeleita luonnosteli kolme miestä, Hakulinen, Nirvi ja Ruoppila kukin tunnin päivässä. Koeartikkelit ilmestyivät kolmena sarjana Virittäjässä: Veikko Ruoppila, *r – raa-ka*, Vir. 1949: 271–; R. E. Nirvi, *naala – naara*² Vir. 1949: 289– ja Lauri Hakulinen, *haahka – hamuta*, Vir. 1950: 425–. Hakulisen artikkeleihin liittyy sanakirjaa varten laadittu uusi murrealuejako sekä murrealueiden uudet nimitykset ja lyhenteet sekä pitäjien lyhenteet. Ne ovat pääpiirteiltään sellaisinaan käytössä Suomen murteiden sanakirjassa; tuonnimisenä suunniteltu Kansankielen sanakirja aloitti ilmestymisensä 1985 ja on nyt ehtinyt kuudenteen osaansa.

1950-luvun puolivälin jälkeen valtion talous alkoi tasapainottua, inflaatio hidastua ja säätiön valtionavun ostovoima vakautua. Voitiin taas suunnitella toimintaa vuoden perspektiivissä. Se merkitsi sitä, että Hakulinen saattoi ruveta rekrytoimaan Säätiöön sellaista väkeä, joka ryhtyisi päätoimisesti laatimaan sanakirjan käsikirjoitusta. Esitykseni alku oli yhden tällaisen rekrytointitapauksen kuvaus. Noina aikoina Säätiön palvelukseen tulivat Terho Itkonen, Päivi Lehtola (Rintala), Pauli Saukkonen, Jaakko Sivula, Sakari Vihonen, Irmeli Müller (Pääkkönen), Esko Koivusalo ja siis joukon jatkoksi minäkin. Vain osa joukosta pysyi sanakirjatyössä uransa kaiken; Hakulisen alaisuudessa hankittu pätevyys hajotti joukon vuosien kuluessa erilaisiin tutkimusalamme keskeisiin tehtäviin.

Akateemisena opettajana, esimiehenä ja johtajana Lauri Hakulinen oli asiallinen, suora ja karu. Minun ikäpolveni miesopiskelijat käyttivät hänestä epiteettiä *jury*. Ilmaus on Hakulisen oma. »Rakenteen ja kehityksen» johto-opin esityksessä jaksossa sekundaareja deverbaaleja nomininjohtimia hänellä on esimerkki *jurymies* (vrt. *juryistä, juryjää*). Sieltä tuo luonnehdinta on lähtöisin. Suorapuheisena miehenä ja tiukkana tentaattorina hän oli hieman pelottava mutta johdonmukaisuutensa vuoksi turvallinen opettaja. Juryydestään huolimatta hän ei kuitenkaan koskaan lyönyt nyrkkiä pöytään, vaan tarvittaessa antoi sanoilleen painoa tasakämmenellä lyöden.

Muistan joskus ihmetelleeni, miten Hakulisen työskentely sakkolalaisten kielimestarien kanssa mahtoi sujua tuon luonteen juryyden ja jylhyiden vuoksi. Martti Haavion, jo kouluajoilta juontuvan ystävän nuoruusvuosien kronikka (WSOY, Porvoo 1972), joka sisältää runsaasti Hakulisen kirjeiden, kirjoitusten ja puheiden sitaatteja, antaa ainakin välillisen vastauksen pohdiskeluihini, vaikkei siinä suoranaisesti haastattelutilanteen kuvausta olekaan. 10.5.1923 Hakulinen varoittelee Sakkolasta Martti Haaviota Helsingissä syntyneestä promootioinnostuksesta, mutta siirtyy sitten kuvaamaan senhetkistä sanastajan oloaan.

Ulkona on helatorstai. Pyhä torstai. Leivo laulelee. Sinitaivaalla. Maantiet ja kujaset kuivuvat hitaasti. Riiskanjoen kohina kuuluu avoimesta akkunasta. Mietelmä: Olisi hyvin vaikea merkitä foneettisesti muistiin leivon lauleloa paperille (Martti Haavio: Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906–1924, s. 553).

Ei näin tunteva ja ajatteleva mies ole karu. Kyllä hän on saanut kosketuksen niihin ihmisiin, kansanihmisiin, joita hän syvästi kunnioitti ja joiden kielen tutkimiselle ja tallentamiselle hän halusi elämänsä omistaa.

Haavion kronikka valaisee hyvin Turun Klassikosta ylioppilaiksi tulleiden ja sitten Varsinaissuomalaisen osakunnan piirissä toimineiden ystäväysten henkiseen olemukseen muotoutuvaa kategorista imperatiivia. Sen ytimenä oli suomalaisuus ja suomalainen Suomi.

▷

Persoonallisia sävyeroja tietysti oli, ja kukin pyrki toteuttamaan tätä sieluunsa kehkeytynyttä velvoitetta omalla, luontumustensa mukaisella tavalla. Kuvaava on Lauri Hakulisen kirje Martti Haaviolle 4.2.1921:

Minulla on kauan ollut se vakaumus, että juuri nykyisen ylioppilaspolven asia on aloittaa se liike, joka ei ole ollut ennen mahdollinen. Se liike, johon passiiviset ja aktiiviset »vastarinnat» ovat olleet vain välttämättömiä valmisteluja. Se liike, joka monen lapsellisen lavertelun perästä luullakseni vasta aloittaa sen kauden, jonka jatkuessa joskus voitaneen jonkinmoisella syyllä ruveta puhumaan »Suomen laulun korkeammasta kaiusta». Se on oleva juuri se ugrofiili — myöhemmin toivottavasti myös ugroomaani — liike, josta tulevaisuuden historia on laskeva todellisen, muutakin ihmiskuntaa (eikä vain itseämme hyödyttävän) suomalaisen kulttuurin alun. Mutta tätä ugrilaisuuden herätystä ei varmastikaan voida saada aikaan muutamassa vuodessa, sen paremmin kuin suomalaisuuden herätyskään ei syntynyt ilman vuosikymmenien esitöitä, so. agitatiota. — Se on kaiketi aloitettava sanomistossa, siis ensiksi Ylioppilaslehdessä. Tarvitaan semmoisia kirjoituksia kuin »Ugrilainen kulttuuri», tarvitaan varmaan tuhansia. Mutta vähästä paljon tulee, ja kipinästä palo syttyy. Väsymättä ja aina vihainen ääni kellossa on yhä ja yhä jatkettava ja jankutettava: ceterum censeo. (Haavio, mts. 337–.)

Luonteensa mukaisesti Hakulinen eli ja toimi niin kuin opetti. Haavio kirjaa innostuneena 4.3.1922: Lauri Hakulinen on kirjoittanut Ylioppilaslehteen räiskyvän kirjoituksen »Poroporvari ja suomalainen ylioppilas». Lyhyt näyte osoittaa, että kirjoitus tuntuu vieläkin ravistelevalta.

Tiedämme, että Helsinginkin yliopistolla on kansalaisissaan muitakin kuin moraalittomia juristeja, materialistisia medisiinareita ja humanistinahjuksia. Sille pienelle joukolle ylioppilaita, jotka joka hetki tuntevat juuri itse kukin olevansa vastuussa Suomen ja ihmiskunnan tulevaisuudesta, jotka tuntevat, että nyt ja aina ennen kaikkea »tarvitaan totuutta» (Jules Payot), sille selvittää entistä selvemmäksi velvoittava tosiasia: Suomen tieteen nykyinen tila ja yleensä sen koko saavutukset eivät ole läheskään sillä tasolla, joka olisi maamme aseman ja suomalaisen sisun arvoinen. (Haavio, mts, 489–.)

Haavion kommentti: Lauri Hakulinen vaatii ylioppilaita heräämään ja halveksimaan poroporvariutta. Tärisyttävä kirjoitus. Veikko Selenius (arvostettu vanhempi civis) sanoi: — Jumalauta, siinä on aika poika.

Myös Hakulisen oman kutsumuksen ja elämäntyön perusteet tulivat julkisesti punnituksi, jälleen Ylioppilaslehdessä. Hakulinen kirjoittaa 5.10.1923 mm. näin:

Mutta — ja siihen olen tahtonut tulla — humanistiskansalliset tieteet eivät ainoastaan saa voimaa kansallistunnosta, ne toiselta puolen myös itse antavat kansallistunnolle voimaa ja elvykettä.

Onhan tunnettua, että kansallishumanististen tieteiden harjoittajat yleensä ihmiskunnan historiassa ovat samalla olleet kansallisten rientojen johtajia, isänmaallisia merkikmiehiä. Meidän ei tarvitse etsiä esimerkkejä kaukaa. Niitä on oman maamme historiassa ylen monta.

Tahtomatta jatkaa tätä juurtelua pitemmälle huomautan ainoastaan, että jos kerran kansallistunnolle ja sen voimakkuudelle annamme sen suuren arvon, joka sille mie-

lestäni on annettava, jos pidämme sitä jonakin sellaisena keskeisenä asiana kansakunnan maallisissa pyrynnöissä, josta voidaan sanoa: etsikää ensin sitä, niin kaikki muukin teille annetaan — jos me näin ajattelemme, silloin osaamme myös antaa n.s. kansallishumanistisille tieteille niiden ansaitseman arvon, silloin tajuamme, että niinkin katsoen pitää paikkansa darwinismin väittäjä: ei mikään ihmiskunnassa voi kasvaa suureksi tai edes pysyä hengissä, jos se ei ole hyödyksi olemassaolontaistelussa. (Haavio, mts. 573.)

Tällaisia suuntaviittoja nuori Lauri Hakulinen oman elämänsä ohjeiksi löysi ja asetteli. Hän teki ja sai aikaan paljon ja monenlaista, mutta kaikkien hänen toimiensa voimanlähde oli yksi ja sama: suomalaisuus. Hakulisen suomalaisuuden ydin sai ilmaisuunsa suomen kielessä. Ei hän kielenhuoltajana ollut saivarteleva vikoilija, hän vain luonteensa tasapainoisuuden vuoksi etsi ilmaisuun loogisuutta ja täsmällisyyttä. Ei hän svetisismejä kitkiessään ollut ahdasmielinen puristi, hän vain halusi osoittaa, että suomen kielellä on kaikki ne välineet, jotka kulttuurikieli tarvitsee. Kaiken kulttuurin tarvitseman voi sanoa myös suomalaisesti. Hakulisen luottamus suomen kielen, erityisesti kansankielen ilmaisuvoimaan ja -kykyyn oli ehdoton. Kansankielen perehtyneenä hän tajusi, että siihenastinen kiellemme kirjallinen viljely oli käyttänyt vain osan murteissamme piilevistä ilmaisuvaroista, sanastosta ja sanomisentavoista.

Esitellessään 1938 aikakauslehti Kotiseudussa Kansankielen sanakirjaa varten tehtyjä esitöitä, hän siteeraa Journal de Genève (20.10.1924) esittelyä Sveitsin ranskalaismurteiden sanakirjasta:

Sanakirjamme ei tosin tahdokaan ratkaista kaikkia niitä ongelmia, jotka tiede kerran on selvittävä juuri tämän teoksen julkituoman aineiston perusteella; se on tosiasiakokoelma, joka ennen kaikkea tarjoaa meille kuvan isänmaastamme. — Näitä sanoja katsellessamme herää eteemme koko esivanhempaimme elämä. Näemme heidän tapansa, heidän maalaisaskarensa, heidän huumorinsa. Meistä tuntuu noita sana-artikkeleita läpikäydessämme, kuin astelisimme sellaisen museon pitkissä saleissa, missä kaikki on elävää, missä mikään ei ole pölyistä eikä ränsistynyttä.

Tuo luonnehdinta on varmasti täysin identtinen Hakulisen oman näkemyksen kanssa, tällaisena hän näki myös Suomen tulevan murren sanakirjan. Sellaiselle tehtävälle voi mies hyvin uhrata viisikymmentäviisi vuotta elämästään. Hakulinen teki sen.

Luovuttuaan johtajuudesta ja muistakin virkatehtävistään vuoden 1962 lopussa, hän jatkoi kuitenkin sanakirjatyön edistymisen seuraamista johtokunnan aktiivisena jäsenenä. Hän oli 1960-luvun lopulla näkemässä ja päättämässä sanakirjan siirtymisen ensimmäisenä Pohjoismaissa ja yhtenä ensimmäisistä koko maailmassa ATK-tuotteiseksi. Ajanhenkeen sopeutuen hän myös hyväksyi Kansankielen sanakirja -nimen muuttamisen värittömämmäksi Suomen murteiden sanakirjaksi. Nyt en minä, asiaan syyllinen, enää tiedä, oliko tuo ratkaisu oikea.

Kun yksityiskohtaisissa mittauksissa ja laskelmissa totesin, että sanakirjan volyymiksi tiivistäkin esitystapaa noudattaen tulee 16 000–18 000 kaksipalstaista sivua, kauhistuin. Johtokunnan kokoukseen vietävään esittelymuistioon kirjoitin — saadakseni näin suurelle laajuudelle julkaisuluvan — varomattomasti virkkeen: Sanakirja tulee yleislingvistisenä aineslähteenä olemaan merkittävä siinäkin tapauksessa, että suomi ei joskus olisi enää elävä kieli. Kun sitten ehdimme kokouksessa tähän kohtaan jysähti Hakulisen tasa-

▷

kämmen pöytään, ja hän jyrähti jokaista sanaa erikseen painottaen: Noin sinä et saa koskaan ajatella! Lauri Postin silmät oli kostuneet. Epäiltyäni heidän rohkeuttaan ja uskoaan työmme tärkeyteen ja merkittävyyteen, tunsin pettäneeni mestarini. — Hakulinen oli tehnyt kanssani ns. sinunkaupat jo vuosia aikaisemmin. Käytännössä kuitenkin asetimme aina sanamme niin, ettemme muodollisesti toisiamme sinutelleet. Tuossa kokouksessa se kuitenkin tapahtui. Hakulisen esityksestä kyseinen lause poistettiin esittelystä ja kaikki alkuperäisen esittelyn kopiot hävitettiin. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Niemenmäentie 3i, 00350 Helsinki

OPISKELIJAN MUISTIKUVIA LAURI HAKULISESTA

IRMA LONKA

Pääsin ylioppilaaksi Kouvolan vanhasta yhteislyseosta, silloin jo sodan aiheuttaman siirtolaiskoulujärjestelyn vuoksi Lyseoksi muuttuneesta vuonna 1947. Lauri Hakulinen oli saanut dosentuurin Helsingin yliopistosta vuonna 1946. Syksyllä 1947 lähdin sinne opiskelemaan suomea — pieneksi pettymykseksi perheelleni ja vähän omaksikin hämmästyksekseni, sillä minusta piti tulla lääkäri, joka valmistuisi auttamaan sodan runtelemia ihmisiä. Syyt tähän humanistiseen kääntymykseen ovat vähän hämäriä. Kirjallisuuden himolukija olin ollut aina enkä äidinkielessäkin kaiketi huono, mutta urahaaveitteni vuoksi olin ollut pitkän matematiikan linjalla, jossa ei luettu latinaa. Latinan pron opiskelu piti siis aloittaa alkeiskurssilla Päivö Oksalan ikuisesti unohtumattomassa opetuksessa.

Voidakseni kertoa eläviä muistikuvia Lauri Hakulisesta minun on luotava vähän ajan-kuvaa silloisesta yliopistosta ja opiskelusta siellä, sillä se oli aivan toinen maailma kuin nyt, jo vieras niillekin, jotka aloittivat 50–60-luvun taitteessa. Siihen tarvitaan vähän omaakin henkilöhistoriaani, sillä muuten ei käy selväksi, mitä Lauri Hakulinen neiti Longalle — niin meitä aina silloin puhuteltiin — yliopiston opettajana merkitsi.

Olen lähtöisin rautatieläisperheestä, oman perheeni ja lähisukuni ensimmäinen opiskelemaan lähtenyt. Yliopistosta en tiennyt yhtikäs mitään, rakennuksen vain, sillä äitini halusi sivistää meitä ja toi meidät aina alkukesästä huvimatikalle Helsinkiin. Yliopisto ja Suurtori oli näytetty, Kansallismuseot käyty ja äidin serkun kanssa olimme äidin kanssa kerran olleet Kansallisteatterissakin.